כפר עולמי · יחידה 5: יישובים כפריים ועירוניים · חוברת קטנה

עיור ומטרופולין

חוברת תלמיד · **מתקדם**

עיר שגדלה לאט ועיר שגדלה מהר מדי – ואיך נולד מטרופולין

שם:	כיתה:	תאריך:

מה בחוברת?

1. מושגי מפתח
2. קוראים: שני מסלולים של עיור ומטרופולין אחד
3. חלק א׳ – מתרגלים מושגים
4. חלק ב׳ – בודקים הבנה
5. חלק ג׳ – חושבים כמו גאוגרפים
6. כרטיס יציאה ✂

משחקים לשיעור הזה (חידון מהיר, איש תלוי, טריוויה ועוד) באתר: https://geo-z-chovrot-tiny.sites.tab.bot/

יצרה: רוית ראש בן ישי

מושגי מפתח

קראו את המושגים. נשתמש בהם בכל החוברת.

עיור יתר

מצב שבו העיר גדלה מהר יותר מיכולתה לספק דיור, תשתיות ושירותים לתושביה.

לדוגמה: שכונות בלי מים וביוב בשולי עיר ענק.

עיור

תהליך שבו חלק הולך וגדל מהאוכלוסייה עובר לגור בערים.

לדוגמה: כ-55% מתושבי העולם גרו בערים ב-2018.

פירוור

מעבר של משפחות מהעיר הצפופה אל הפרוורים בשוליה, ונסיעה יומית לעבודה בעיר.

לדוגמה: משפחה שעוברת ליישוב ירוק ליד העיר.

שכונת עוני

שכונה צפופה של בתים מאולתרים, בדרך כלל בשולי העיר, עם מחסור במים, ביוב וחשמל.

לדוגמה: בתים מפח על מדרון תלול.

עיר שינה

יישוב שרבים מתושביו עובדים בעיר המרכזית וחוזרים אליו בעיקר לישון.

לדוגמה: יישוב שמתרוקן בבוקר וחוזר בערב.

מטרופולין

אזור עירוני גדול: עיר מרכזית ומסביבה ערי לוויין וערי שינה הקשורות אליה בעבודה ובתחבורה.

לדוגמה: מטרופולין תל אביב.

פיתוח בר-קיימא

פיתוח שעונה על צורכי ההווה בלי לפגוע ביכולת הדורות הבאים לענות על צורכיהם.

לדוגמה: תחבורה ציבורית יעילה ופארקים ירוקים.

יוממות

נסיעה יומית הלוך ושוב בין מקום המגורים למקום העבודה, לעיתים בין יישובים שונים.

לדוגמה: רכבת בוקר מלאה בנוסעים לעיר.

קוראים

שני מסלולים של עיור ומטרופולין אחד

העיור הוא אחד התהליכים המכוננים של עידננו: בשנת 2018כ-55% מתושבי העולם היו עירוניים, וההערכה היא שעד 2050יגיע השיעור לכ-68%. אולם מאחורי המספר העולמי מסתתרים שני מסלולים שונים לחלוטין, שההבדל ביניהם נובע מקצב הגידול ומהיכולת של העיר לקלוט את הבאים אליה.

במדינות המפותחות העיור התרחש בהדרגה, לאורך יותר ממאה שנה, במקביל לתיעוש. היום הוא מתון, ולעיתים מתאפיין דווקא בתנועה החוצה: פירוור – מעבר משפחות מהעיר הצפופה לפרוורים מרווחים – בשילוב יוממות לעבודה במרכז. התכנון מקדים את הבנייה: תכנית מתאר, תשתיות מים וביוב ותחבורה. ערים רבות מאמצות עקרונות של פיתוח בר-קיימא – תחבורה ציבורית, בנייה ירוקה ושימור שטחים פתוחים.

במדינות פחות מפותחות העיור מהיר ו״דחוס בזמן״. גורמי דחיפה בכפר – עוני, מחסור בקרקע ובעבודה – וגורמי משיכה בעיר – עבודה, בריאות, חינוך – מביאים זרם עצום של מהגרים. כשהגידול עולה על היכולת לספק דיור ותשתיות נוצר עיור יתר: שכונות עוני צומחות בשוליים ועל מדרונות תלולים, מערכות המים, הביוב, פינוי האשפה והתחבורה קורסות, ורבים מתפרנסים בעבודה לא רשמית.

המטרופולין הוא השלב שבו עיר גדולה מתפשטת ונבלעת עם היישובים שסביבה. אפשר לתאר אותו במודל טבעתי: במרכז העיר הראשית עם המע״ר, סביבה טבעת של שכונות ותיקות, אחריה טבעת של פרוורים, ובחוץ ערי לוויין וערי

שינה. תחבורה היא "המנוע" של המודל: כל כביש מהיר או קו רכבת חדש מקצר זמני נסיעה ומאפשר למטרופולין להתרחב החוצה.

מקרה בוחן: שתי ערים בברזיל. בריו דה ז׳נרו גדלו שכונות עוני על מדרונות ההרים לצד שכונות אמידות לאורך החוף – תמונה חדה של פערים ושל עיור יתר. בקוריטיבה, לעומת זאת, נבחרה כבר בשנות השבעים דרך של תכנון בר-קיימא: נתיבים ייעודיים לאוטובוסים מהירים, פארקים שמשמשים גם לספיגת מי שיטפונות, ותכנית שבה תושבי שכונות עניות מחליפים אשפה ממוינת במזון ובכרטיסי נסיעה. ההשוואה מראה שאותה מדינה יכולה להוליד שני מסלולים עירוניים – לפי ההחלטות שמתקבלות.

חלק א׳ – מתרגלים מושגים

בחלק הזה נחבר כל מושג להגדרה שלו, ונזהה דוגמאות מהחיים.

1. התאימו: כתבו בריבוע את האות של ההגדרה המתאימה.

1. עיור	**א.** מצב שבו העיר גדלה מהר יותר מיכולתה לספק דיור, תשתיות ושירותים לתושביה.
2. עיור יתר	**ב.** נסיעה יומית הלוך ושוב בין מקום המגורים למקום העבודה, לעיתים בין יישובים שונים.
3. שכונת עוני	**ג.** יישוב שרבים מתושביו עובדים בעיר המרכזית וחוזרים אליו בעיקר לישון.
4. פירוור	**ד.** מעבר של משפחות מהעיר הצפופה אל הפרוורים בשוליה, ונסיעה יומית לעבודה בעיר.
5. מטרופולין	**ה.** שכונה צפופה של בתים מאולתרים, בדרך כלל בשולי העיר, עם מחסור במים, ביוב וחשמל.
6. עיר שינה	**ו.** אזור עירוני גדול: עיר מרכזית ומסביבה ערי לוויין וערי שינה הקשורות אליה בעבודה ובתחבורה.
7. יוממות	**ז.** תהליך שבו חלק הולך וגדל מהאוכלוסייה עובר לגור בערים.
8. פיתוח בר-קיימא	**ח.** פיתוח שעונה על צורכי ההווה בלי לפגוע ביכולת הדורות הבאים לענות על צורכיהם.

2. השלימו: לאיזה מושג מתאימה כל דוגמה?

1. תחבורה ציבורית יעילה ופארקים ירוקים. – זו דוגמה ל־_____
2. רכבת בוקר מלאה בנוסעים לעיר. – זו דוגמה ל־_____
3. יישוב שמתרוקן בבוקר וחוזר בערב. – זו דוגמה ל־_____
4. מטרופולין תל אביב. – זו דוגמה ל־_____

חלק ב׳ – בודקים הבנה

חזרו לקטע הקריאה. הקיפו את התשובה הנכונה, וסמנו נכון או לא נכון.

1 מה פירוש "עיור דחוס בזמן"?

- ◯ א. עיור שהתרחש בתוך עשורים ספורים ולא במאה שנה
- ◯ ב. עיור שנעצר
- ◯ ג. עיור שמתרחש רק בלילה
- ◯ ד. עיור במדינות קטנות

2 לפי המודל הטבעתי, היכן נמצאות ערי השינה?

- ◯ א. במרכז
- ◯ ב. בטבעת השכונות הוותיקות
- ◯ ג. במע"ר
- ◯ ד. בטבעת החיצונית

3 מדוע הקטע מכנה את התחבורה "המנוע" של המטרופולין?

- ◯ א. כי היא מזהמת
- ◯ ב. כי כל קו חדש מקצר זמני נסיעה ומאפשר התרחבות
- ◯ ג. כי היא מקטינה את העיר
- ◯ ד. כי היא מונעת פירוור

4 איזה פתרון בקוריטיבה שילב בין סביבה לחברה?

- ◯ א. בניית כבישים מהירים בלבד
- ◯ ב. הריסת שכונות
- ◯ ג. החלפת אשפה ממוינת במזון ובכרטיסי נסיעה
- ◯ ד. איסור על אוטובוסים

5 מה המסקנה מההשוואה בין ריו דה ז׳נרו לקוריטיבה?

- ◯ א. החלטות תכנון יכולות לקבוע את מסלול העיור
- ◯ ב. כל ערי ברזיל זהות
- ◯ ג. אקלים קובע הכול
- ◯ ד. גודל העיר קובע הכול

נכון או לא נכון? אם לא נכון – תקנו בשורה.

1 במדינות מפותחות העיור התרחש במקביל לתיעוש.	נכון	לא נכון
2 פארקים בקוריטיבה משמשים גם לספיגת מי שיטפונות.	נכון	לא נכון
3 עיור יתר מתרחש כשהעיר מספקת יותר שירותים ממה שצריך.	נכון	לא נכון
4 בריו דה ז׳נרו שכונות העוני והשכונות האמידות רחוקות מאוד זו מזו.	נכון	לא נכון

חלק ג׳ – חושבים כמו גאוגרפים

כאן אין תשובה אחת נכונה. כתבו במשפטים מלאים והסבירו את דעתכם.

1 הציגו שרשרת סיבה ותוצאה: מבצורת בכפר ועד קריסת מערכת הביוב בעיר גדולה.

2 האם המטרופולין הוא פתרון טוב לגידול העירוני? כתבו טיעון בן שני צדדים והכריעו.

התחילו כך: מצד אחד... מצד שני... לדעתי...

3 השוו בין ריו דה ז׳נרו לקוריטיבה: אילו בעיות בלטו בכל עיר ואילו פתרונות נבחרו?

אתגר חוקרים

תכננו ״מטרופולין בר-קיימא״ דמיוני על דף: שרטטו עיר מרכזית וארבע ערי לוויין, הוסיפו קווי תחבורה ציבורית, פארקים ואזורי תעסוקה. כתבו שלושה עקרונות שבזכותם המטרופולין יקטין יוממות ארוכה וזיהום.

כרטיס יציאה – עיור ומטרופולין

גזרו לאורך הקו המקווקו ומסרו למורה. שם: _____

1. כתבו שני הבדלים בין שני מסלולי העיור.

2. תארו במשפט את המודל הטבעתי.

3. מה למדתם ממקרה קוריטיבה?

איך הבנתי? ◯ הבנתי היטב ◯ הבנתי חלקית ◯ אני צריכים/ות עזרה